

ÜRDÜN

ÜLKE KÜNYESİ

<i>Resmî Adı</i>	Ürdün Haşimi Krallığı
<i>Resmî Dil(ler)</i>	Arapça
<i>Yönetim Biçimi</i>	Meşrutiyet
<i>Başkenti</i>	Amman
<i>Nüfusu¹</i>	6.318.000
<i>Yüz Ölçümü</i>	89.342 km ²
<i>GSYİH¹</i>	31,01 milyar \$
<i>Kişi Başına Milli Gelir (sagp) ¹</i>	5980 \$
<i>İnsanî Gelişmişlik Sıralaması²</i>	100
<i>The Economist Demokrasi Sıralaması</i>	121 (otoriter rejim)
<i>Freedom House Özgürlük Notu</i>	Özgür Değil

Sagp: Satın Alma Gücü Paritesi

¹*Kaynak*: Dünya Bankası (2012)

²*Kaynak*: BM Kalkınma Programı

Ürdün'de Arap Baharı

Yağmur Şen*

Özet

Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında yaşanan çalkantılardan Ürdün de etkilenmiştir. Arap Baharı olarak adlandırılan bu olaylar kapsamında monarşi ile yönetilen ülkelerde rejim değişikliği yaşanmamıştır. Bölgede devrilen otoriter yapıların aksine Ürdün monarşisinin meşruiyeti geniş çaplı sorgulanmamıştır. Bu nedenle Ürdün'de gösteriler kapsam ve sonuçları açısından sınırlı kalmış ve Ürdün Haşimi Krallığı protesto gösterilerini siyasi ve ekonomik vaatler vererek atlatabilmiştir. Kötü ekonomik durum, işsizlik ve yolsuzluk iddiaları gösterilerin belirgin sebepleri olsa da demokratikleşme yönünde adımlar talep edilmiştir. Ürdün'de uzun vadede istikrarın sağlanması meşruiyet yönünde atılacak adımlara bağlı gözükmektedir. Bu çalışmada, gösterilerin ardındaki temel sosyo-ekonomik ve siyasî sebepler, halkın yönetimden talepleri, Kral II. Abdullah yönetiminin gösterilere karşı tepkisi ve uluslararası boyut ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Arap Baharı, Ürdün Haşimi Krallığı, meşruiyet, seçim yasası.

Abstract

Jordan has been affected by the turmoils that have taken place in the geography of Middle East and North Africa. Regime change has not taken place in countries where monarchies rule with in the context of these event scalled Arab Spring. Unlike the toppled aut horitarian structures in there gionthelegality of Jordanian monarchy has not been widely contested. Hence protests in Jordan have been limited in scope and result and the Hashemite Kingdom of Jordan has been able to overcome the protests by giving political and economic promises. Although bad economic condition, unemployment and corruption allegations have been the apparent reasons of the protests steps towards democratization have been demanded. It seems that the long term sta-

* Yasama Uzmanı, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-postası: yagmur.sen@tbmm.gov.tr

bility in Jordan depends on the steps to be taken towards constitutional monarchy. In this study, basic socio-economic and political reasons behind protests, public demands from the regime, the reaction of King Abdullah II's rule against protests, and international dimension are dealt with.

Keywords: Arab Spring, The Hashemite Kingdom of Jordan, constitutional monarchy, electoral law.

Giriş

Arap ülkelerini kapsayan gösterilerden Ürdün de etkilenmiştir. Komşularına nazaran daha huzurlu bir ülke olarak bilinen Ürdün, Ocak 2011 tarihinden beri¹ protestolara şahit olmuştur. Ürdün, anayasası olan bir krallıktır ve gösterilerle birlikte ortaya çıkan ulusal tartışma, Ürdün'ün meşruti bir krallık olup olmaması konusu etrafında gelişmektedir.

Kötü ekonomik şartlar ülke genelinde gösterilerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve siyasi talepleri de beraberinde getirmiştir. Siyasi talepler yeni olmasa da daha önce toplu bir biçimde dile getirilmemiştir. Aşiret mensupları, İslamcılar ve solcuların reform adına gösterilerde bir araya gelmesi Ürdün için yeni bir gelişme olmuştur. Gösteriler sonrasında iki başbakanın peş peşe istifa etmesine karşın gösteriler yatışmamış ve dikkatler iktidarın gerçek sahibi Kral Hüseyin'e çevrilmiştir.

Ülkenin görece küçüklüğü, bölgesel kuvvetlerle sınırdış olması ve dış yardımlara bağımlılığı gibi nedenlerle Ürdün'ün kaderi, yöneticilerinin komşu ülkelerle istikrarlı bir ilişki sürdürmesine ve Müslüman Kardeşler gibi iç muhalefete karşı direnebilmesine bağlı olmuştur. Bu nedenle Ortadoğu'da diğer bütün ülkelerden daha fazla bir biçimde Ürdün'de dış ve iç meseleler birbiri içine geçmiştir. Arap yarımadası ve Levent bölgesinin kesişim noktasında bulunan ülkenin güvenlik çıkarları, büyük ölçüde yakın komşularının istikrarına bağlıdır. Ürdün kendisini dış kaynaklı şoklara karşı koruyacak stratejik derinliğe sahip değildir ve sınırdış ülkelere gelen sığınmacı ve göçmenlerden oluşan önemli bir nüfusu barındırmaktadır. Bu nedenle Filistin toprakları ve Irak başta olmak üzere Ortadoğu'da ortaya çıkabilecek bir güvenlik boşluğu Ürdün yönetiminin temel endişesi olmuştur. "Arap Uyanışı"yla ortaya çıkan stratejik çevre rejime yönelik iç ve dış tehditlerle başa çıkmak için kullanılan geleneksel yaklaşımları zorlamaktadır (Samaan 2012, 15).

Ürdün'de Arap Baharı kapsamında yaşanan olaylar, siyasal ve toplumsal

¹ Bu çalışmada 1 Eylül 2013 tarihine kadar yaşanan olaylar incelenmektedir.

yapının sorgulanmasına yol açmıştır. Bu süreç; halk gösterilerinin ardındaki temel sosyo-ekonomik ve siyasî sebepler, halkın yönetimden talepleri, Kral II. Abdullah yönetiminin gösterilere karşı tepkisi ve uluslararası boyut bağlamında incelenecektir.

1. Ürdün'deki Olayların Arka Planı

Kral II. Abdullah 7 Şubat 1999 tarihinde babası Kral Hüseyin'in yerine geçtiğinde önemli siyasi, ekonomik ve toplumsal reform sözleri vermiştir. Ancak on yıldan fazla zaman geçmesine rağmen verilen vaatler gerçekleştirilmemiştir.

Ortadoğu'da görece liberal rejimlerden bir tanesi olan Ürdün'de Kral II. Abdullah, Haşimi Hanedanı'nın² bir üyesi olarak halkı nazarında saygı görmektedir. Bu nedenle en başta protesto hareketlerine karşı uzlaştırıcı rol oynayabilmiştir. Tahtın yetkilerinin de kısıtlanması fikri artık daha fazla taraftar toplamaktadır. Değişim kralın yetkilerinden vazgeçip demokrasinin yolunu açmasını gerektirmektedir ve demokrasi sadece protestoların amacı olarak görülmemekte aynı zamanda ülkenin problemlerinin çözümü için gerekli bir süreç olduğuna inanılmaktadır (Moon 2012, 28). Devlet toplum dinamikleri Ürdün'de yaşanan olayların ilerleyişini şekillendirmiştir. Aşağıdaki kısımda yaşanan olayların sosyo-ekonomik ve siyasi nedenleri ele alınmaktadır.

1.1. Olayların Arkasındaki Sosyo-Ekonomik Nedenler

1950 yılında Batı Şeria'nın Ürdün'e katılmasından sonra Ürdünlülerin ve Filistinlilerin tek Arap milletinden geldiği varsayımına dayanarak Krallığın "melez Ürdünlü kimlik inşası" politikası izlemesine rağmen Bedeviler (Doğu Şeria Ürdünlüleri veya Transjordanlılar) Ürdün'ün yerel halkı olarak görülmüştür. Ürdün'de yaşanan iç savaş, krallığın Filistin ulusal hareketine karşı yaklaşımına ve politikalarına çok büyük zarar vermiştir. Ürdün'ün Filistin kökenli nüfusu ve rejimin Ürdünlü kimliği kurma arzusu arasındaki tansiyon, Ürdün rejiminin neden çift toplumlu demokrasi temelinde siyasi mekanizma oluşturmayı tercih etmediğini açıklamaktadır (Köprülü 2012, 74).

² Haşimiler Kureyş kabilesinin bir koludur. Haşimilerin soyu Hz. Muhammed'in büyük büyükbabası Haşim İbn Abd Manaf'a dayanmaktadır. Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatma'nın soyundan gelenler için de Haşimi denmektedir. 10. yüzyıldan sonra Mekke Şerifi geleneksel olarak Haşimiler arasından seçilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Şerif Hüseyin ve oğulları, Hicaz, Transjordan ve Irak'ta yönetime geçmiştir. Ancak sadece Abdullah tarafından kurulan Ürdün Haşimi Krallığı'nda Haşimiler yönetimde kalabilmiştir.

Ürdün değişken bölgesel ortamın merkezinde yer almaktadır. Kuruluşundan beri bitmek bilmeyen bölgesel istikrarsızlık ve Filistinli göçmenlerden kaynaklı ciddi sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Ayakta kalabilmek için kraliyet iç ve dış politika arasında hassas bir denge yakalamak zorundadır. Geçen sürede rejim Ürdün'ün hassas jeostratejik konumundan faydalanarak rantta dayalı sistem kurulmasına yol açan dış yardım girişini garanti altına almıştır (Satkowski 2012, 43). Kuvvetli ekonomi eksikliğinden kaynaklanan sorunlar dış yardımlarla giderilmeye çalışılmıştır. Devlet toplum ilişkileri, yardım ve ayrıcalıkların dağıtımına dayanarak yönetimin ekonomik ve siyasi sıkıntılarını üstesinden gelmesine imkan sağlayacak şekilde yapılandırılmıştır. Krala karşı kurumsal muhalefetin güçsüzleştirilmesi, uyumlu bir destek tabanının ve mevcut sisteme sadık bir güvenlik teşkilatının kurulması amaçlanmıştır. Başka bir ifadeyle Ürdün ekonomisinin yapısı ve devlet gelir kaynakları, siyasi reformları ağır almaya imkan sağlayan hamî-müşteri ağının kurulmasına yardımcı olmuştur (Satkowski 2012, 44).

Hükümetin bazı ürünlerin fiyatını artırma kararı sonrasında 1989 ilkbaharında Ürdünlüler bazı şehirlerde gösteriler düzenlemiştir. Bunun üzerine Kral Hüseyin siyasi sistemi serbestleştirip ülkenin tarihindeki en adil parlamenter seçimlerin düzenlenmesine imkân sağlamıştır (Satkowski 2012, 45). Ancak 1989 seçimleri sonrasında ortaya çıkan iyimserliğe rağmen iktidarın seçim sandığı yoluyla el değiştirdiği demokratik bir sistem kurulamamıştır. Kral Hüseyin 1991 yılında krallıkta siyasi katılımın yeni çerçevesini oluşturan Ulusal Şartı ilan etmiştir. 1957 yılında yürürlüğe konan sıkıyönetim kaldırılmıştır. Böylelikle siyasi hayata muhalefetin katılımına izin verilmiştir. Kral Hüseyin'in Irak'ın Kuveyt'i işgalini takip eden süreçte izlediği Irak yanlısı ve ABD müdahalesine karşı tavır Arap milliyetçileri ve ülkesi nazarında popülaritesini arttırsa da ABD ve Körfez ülkelerinin yaptırımlarına neden olmuştur. Körfez Savaşı bittikten sonra ekonomik yardım durdurulmuştur. Körfez ülkelerinde çalışan yüzbinlerce çalışan işsiz bir biçimde ülkelerine dönmek zorunda bırakıldığından işçi gelirleri de bitmiştir. Körfez Savaşı'nda yanlış tarafta olan Ürdün'ün ekonomisi batarken bölgesel ve uluslararası alanda yalnız kalmıştır. Kral Hüseyin 1991 Madrid Barış Konferansı'nı ülkenin içinde bulunduğu durumdan çıkış yolu olarak görmüştür. İsrail ile barış ihtimali ortaya çıktığı zaman Kral Hüseyin ihtiyacı olan desteği sağlamak için iç siyasi sahneyi yeniden düzenlemiştir. 1993 yılında hükümet seçim yasasını değiştirmiş ve seçim bölgelerini yeniden düzenlemiştir. Böylelikle İsrail ile ilişkilerde kralın manevra alanını daraltabilecek güçlü bir siyasi muhalefet bloğunun ortaya çıkması önlenmek istenmiştir (Satkowski 2012, 45). Kral daha sonra parlamentoyu feshetmiş ve erken seçim istemiştir. Böylelikle siyasi reformda geri adım atılarak İsrail ile Kral ne üzerinde anlaşılacak bir parlamento oluşturulmuş ve parlamento takip eden yıllarda işlevsiz hale getirilmiştir.

Ürdün 2000 yılında Dünya Ticaret Örgütüne üye olmuştur. 2001 yılında ise Avrupa Birliği ile serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Ürdün ekonomisinin serbestleştirilmesi ülkedeki ekonomik dengesizlikleri kötüleştirmiştir. Enflasyon artarken resmi olmayan işsizlik oranları %30'lara ulaşmıştır (CIA the World Factbook 2013). Hanedana kadar ulaşan yolsuzluk iddiaları dile getirilmiştir (Samaan 2012, 17).

2011 yılının sonuna kadar rüşvet alan kamu görevlileri sistematik bir biçimde cezalandırılmamıştır. Ekim 2011'de Uluslararası Ceza Mahkemesi eski hâkimi Awn Khasawneh'in başbakanlığa aday gösterilmesi, kraliyetin rüşvetle mücadelede verdiği önemin göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Mart 2012 tarihine kadar Ulusal Asamble'de³ kurulan Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu aralarında eski bir başbakanın da bulunduğu 150 kamu görevlisi hakkında inceleme yapmıştır (Samaan 2012, 17).

Toplumsal ve ekonomik zorluklar içinde bölgesinde ortaya çıkan Arap Baharı olaylarıyla karşı karşıya kalan Ürdün'de "Fakirlik ve açlığa karşı isyan et! Ürdün halkı" sloganı sokağa dökülen işsiz, fakir ve umutsuz halkın ortak çağırısı olmuştur. Siyasi talepler gösterilerde uzun vadeli amaçlar olsa da ülkedeki ekonomik zorluk hükümete karşı ayaklanmanın yakın sebebinin teşkil etmektedir. Ürdün'de nüfusun dörtte biri yoksulluk içinde yaşamaktadır. Resmi rakamlara göre yüzde on iki olan işsizlik oranının yüzde otuz olduğu tahmin edilmektedir. Ülkenin üçte birini oluşturan gençler arasındaki işsizlik oranının çok daha fazla olması kızgın bir nesil ortaya çıkarmaktadır. Ürdün bütçesi 2012 yılında 2 milyar ABD Doları açık verirken gayri safi milli hasılasının %60'ına denk gelen 11 milyar dolarlık bir dış borç yükü altında bulunmaktadır. Enflasyon hızla artmaktadır. 1994 yılında İsrail ile yapılan barış anlaşması sonucu elde edilen "barış kar payı" ülke kalkınması için beklentiyi karşılamamıştır. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gözetiminde gerçekleştirilen ekonomik yapılanma yoksulluk, işsizlik, kamu borcu ve yabancı yardımlara bağımlılığın yüksek olması gibi sorunları çözememiştir (Moon 2012, 28-29).

Filistin-İsrail meselesinin çözümü en çok etkilenen üçüncü taraf olarak Ürdün'ü yakından ilgilendirmektedir. Ürdün ve İsrail'in uzun bir sınırı bulunmaktadır. Nüfusun %55-70'ini Filistin kökenliler oluşturmaktadır. Amman

³ Çift kamaralı Ulusal Asamble, 60 sandalyeli ve üyeleri dört yıllığına kral tarafından atanan Ayan Meclisi ve 150 sandalyeli ve üyeleri dört yıllığına seçilen Temsilciler Meclisi'nden oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi'nin 123 üyesi tek turlu çoğunluk sistemine göre seçilirken kalan 27 üye nispi temsile dayalı ulusal liste sistemi kullanılarak seçilmektedir. Temmuz 2012'de yapılan düzenlemeye göre Temsilciler Meclisi'nde 15 sandalye kadınlara, 9 sandalye Hıristiyan adaylara, 9 sandalye Bedevi adaylara ve 3 sandalye de Kafkas kökenlilere tahsis edilmektedir (CIA the World Factbook 2013).

dünyada en fazla Filistinli topluluğa sahip şehirdir. Ülke ekonomisi ve nüfusunun çok önemli bir kısmına hakim olsalar da Filistinliler siyasi temsilden faydalanamamaktadır. Öte yandan yoksul bedevi azınlıklar, zengin Filistinli aileleri hükümet kararlarının arkasındaki gizli el olarak görmektedir. Şubat 2011'de önde gelen kabile temsilcileri, Filistin asıllı olan Kraliçenin kendi akrabalarını zenginleştirdiği ve Filistinli çıkarları için siyasete müdahale ettiği suçlamasıyla Krala açık mektup yazmışlardır (Samaan 2012, 18).

Nüfusun önemli bir kısmı gösterilere katılmıştır. Filistin kökenli Ürdünlüler ile Doğu Şerialılar arasındaki geleneksel ayrılığın önemi eskisi kadar kalmamıştır. Önceleri Doğu Şerialıların kendi çıkarlarının aksine Filistin kökenli seçmenleri kuvvetlendireceği korkusuyla "iktidar halka" gibi siyasi reform kampanyalarına sahip çıkmadıkları düşünülmüştür. Doğu Şerialıların desteğine her zaman güvenen Kral için bu değişiklik baş ağrıtıcı hal almıştır. Kırsal bölgeleri kayıran seçim sisteminde kullandıkları siyasi avantajdan vazgeçme fikri hoşlarına gitmese de Doğu Şerialılar, Filistin kökenlilerin yükselmesinden ziyade ekonomik koşulları iyileştiremeyen hükümet sistemine kızmış gözükmektedir.

1.2. Olayların Arkasındaki Siyasi Nedenler

Filistin topraklarında bir İngiliz mandası olarak 1920'lerde kurulan Transürdün Emirliği, Ortadoğu'daki en sunni yapılardan bir tanesidir. Ürdün devleti ve ulus-inşa süreci, Ürdün topraklarının Haşimi Hanedanlığının ata toprakları olmaması nedeniyle nazik dengeler üzerinde gelişmiştir. 1946 yılında elde edilen bağımsızlıktan sonra Batı Şeria bölgesi 1950 yılında ilhak edilmiştir. Nehrin iki yakası birleştirildikten sonra ülkenin ismi Ürdün olarak değiştirilmiştir. Ürdün'de yerel halkın yanında Filistinliler de yaşamaktadır. Ürdün Haşimi Krallığı çift-yapılı bir toplumdan oluşmaktadır (Köprülü 2012, 73). Arap-İsrail savaşlarından kaçıp Ürdün'e yerleşen Filistinliler ve bunların soyundan gelenler Ürdün nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Rejim Filistin kökenli Ürdünlülerin entegrasyonu için bu topluluğun siyasi güç kazanmasını engellemek ve resmi belgelerden Filistin kelimesini çıkartmak gibi tedbirlere başvurursa da sonuç alamamıştır. Filistinli Ürdünlüler siyaset arenasında daha fazla temsil ve reform arayışına yönelmiştir (Köprülü 2012, 73).

Bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasından itibaren Ürdün, rejim yanlısı ve muhalif kuvvetler arasında kalmıştır. Yönetim 1950 ve 1960'lı yıllarda pan-Arap, Nasır yanlısı ve sosyalist muhalefet grupları etkisini büyük ölçüde hissetmiştir. Arap milliyetçiliği amaç ve ideallerinin gerilemeye başlamasıyla Ürdün muhalefeti, özellikle 1990 sonrası dönemde, İslami karakter taşıyan hareketler altında toplanmıştır. Ürdün muhalefetindeki bu değişimin altında yerel, bölgesel ve uluslararası sebepler bulunmaktadır. İç düzeyde 1987 yılında

başlayan ilk Filistin intifadası ve aynı zamanda İslami kuvvetlerin ortaya çıkması, Ürdün siyasetinde sol Arap hareketlerinin önemini yitirmeye başlamasıyla çakışmaktadır. Bununla birlikte devlet idaresindeki demokratik açılım 1989 parlamento seçimlerinde değişik siyasi gruplara güç kazandırmıştır (Köprülü 2012, 83).

1994 yılında İsrail ile gerçekleştirilen barış süreci, Ürdün’de yeni ortaya çıkan siyasi çoğulculuğun yeniden şekillendirilmesine neden olmuştur. 1993 yılındaki Oslo Barış Anlaşmalarından sonra Ürdün’ün İsrail ile ilişkileri normalleştirmeyi tercih etmesi, İslamcı, sosyalist, liberal gibi değişik siyasi akımları bir araya getiren büyük ölçekli protesto gösterilerine yol açmıştır. Ürdün muhalefetine yapıdaki değişiklikler, İsrail ile ilişkilerin normalleşip kötüleşmesine ve 2000 yılında ortaya çıkan ikinci Filistin intifadasıyla bağlantılı olmuştur (Köprülü 2012, 83).

Bölgede Arap milliyetçiliğinin yükselişte olduğu bir dönemde monarşi yönetimini yıkmayı amaçlayan 1957 yılındaki Ebu Nuvvar darbesinden hemen sonra Ürdün’de siyasi partiler yasaklanmıştır. Ancak 1992 yılında ilan edilen Ulusal Şartla birlikte rejimin meşru gördüğü siyasi partiler çoğulcu siyasi hayata dâhil olabilmıştır. 1993 yılındaki seçimlere değişik siyasi gruplar katılabilmıştır. İhvan’ın siyasi kolu olan İslami Hareket Cephesi (İHC), muhalif gruplar arasında öne çıkan bir siyasi akım olmuştur (Köprülü 2012, 75).

1992 yılında siyasi partilere ilişkin yasal düzenleme yapılmasından sonra Krallık 1993 yılında seçim yasasını değiştirmiştir. 1989 yılındaki seçimlerde İslamcı adayların başarısına tepki olarak çoklu oy sistemi tek oy sistemiyle değiştirilmiştir. İHC seçim yasasının değiştirilmesine karşı çıkan en önemli siyasi grup olmuştur. Siyasi partileri yasal hale getiren Ulusal Şartla birlikte İHC, sadece muhalefetin tartışmasız sembolü olarak değil örgütlenme ve ideolojik taban bakımından en büyük parti olarak ortaya çıkmıştır (Köprülü 2012, 76). Krallık seçim yasasını nisbi temsil temelinde düzenleme ihtiyacı hissederek sandalyelerin çoğunu Filistin kökenli vatandaşların değil de yerel Ürdünlülerin yaşadığı vilayetlere ayırmıştır (Köprülü 2012, 75-76). Bununla birlikte rejimin seçim yasasını değiştirmesindeki temel amaç, monarşinin İsrail ile yapılan barış görüşmelerine muhalefet eden İslamcı ve Filistinlilerin yeni parlamentoda çoğunluğu elde etmesinden çekinmesi olmuştur. Rejim yeni seçim sisteminin kazananlarının bağımsızlar ve aşiret adayları olmasını ummuştur (Köprülü 2012, 76). 1993 seçim sonuçlarına göre İHC 16 sandalyeyle en büyük siyasi parti olsa da alt kamaradaki 80 sandalyenin 45’ini bağımsız adaylar kazanmıştır. Bu bakımdan İsrail ile ilişkilerin normalleşmesi demokratikleşme trendinin anti tezi olarak yorumlanmaktadır (Köprülü 2012, 78). Seçim yasasının parlamentodaki konumlarını baltaladığı gerekçesiyle İHC, 1997 seçimlerini boykot etmiştir. Bu seçimden de bağımsızlar ve aşiret adayları başarıyla

çıkıştır. İHC parlamentodaki koltukların vilayetlere nüfus büyüklüğüne göre dağıtılmasını talep etmiştir.

Ürdün örneği kontrollü serbestleşme göstermektedir. Nüfus yapısındaki dengesizlik, etnik ayrılık ve kimlik inşa süreci, özellikle 1994 sonrası dönemde Haşimi rejiminin demokratikleşme çabalarını sınırlandıran temel yerel dinamikler olmuştur. 1994'den beri İsrail ile olan barış süreci, rejimi İsrail ile ilişkilerin normalleşmesini istemeyen artan muhalefete karşı önleyici adımlar atmaya sevk etmiştir. Ürdün, rejimin ayakta kalabilmesi adına, kontrollü serbestleşme politikası izlemeye başlamıştır (Köprülü 2012, 71-72).

Ürdün ikinci Filistin intifadasından sonra devlet olmanın zorunlulukları ile toplumunun tercihlerini birlikte yerine getirmekte zorlanmıştır. Özellikle 2006 yılında Amman'ın bombalanmasından hemen sonra rejim, Ürdünlü kimliğini öne çıkarmak için "*ilk önce Ürdün, ikinci sırada Arap kampanyası*" başlatmıştır (Köprülü 2012, 72).

Devlet toplum ilişkilerini temsil eden parlamento son on yılda giderek etkisiz hale gelmiştir. Parlamentodaki oylama kayıtları parlamentonun hükümeti denetleme yeteneğini kaybettiğini göstermektedir. 2007 ve 2010 seçimleri hükümet karşısında etkisiz bir parlamento ortaya çıkarmış veparlamentonun popülaritesi giderek azalmıştır. 1993 yılında yürürlüğe konan seçim yasası ve seçim bölgeleri kent nüfusu karşısında kırsal bölgeleri ve kabile gruplarına avantaj sağlamıştır. Seçim yasasıyla özellikle İslamcılarının gücü azaltılmak istenmiştir (Satkowski 2012, 47).

Kral II. Abdullah tahta çıktığında kendisi için reformist bir imaj çizmiştir. Bazı reform girişimlerinde bulunsa da çok az ilerleme kaydedilmiştir. Aslına bakılırsa 21. yüzyılın ilk on yılı reform açısından en kötü yıllar olmuştur (Satkowski 2012, 47). 2001 ve 2003 yılları arasında parlamento feshedilmiştir. Tepeden aşağıya reform stratejisi izlenmeye çalışılmıştır. İktidar özelleştirme işlerini sorumsuz bir şekilde yürüten birkaç kişinin elinde toplanmıştır. Etkili denetim kurumlarından yoksun olunması sonucunda yolsuzluk görülmemiş seviyelere ulaşmıştır (Satkowski 2012, 47). İki yıl gecikmeyle düzenlenen 2003 seçimleri Filistin ayaklanması ve buna bağlı gelişen Filistin yanlısı ve İsrail karşıtı atmosferde gerçekleştirilmiştir. Ürdün'deki demokratikleşme süreci bakımından 2003 seçimlerinin iki önemli sonucu olmuştur. İHC seçimlere katılarak parlamentodaki ana muhalif blok haline gelmiştir. 1997 yılındaki seçimleri boykot etmesine neden olan seçim yasasının hala yürürlükte olmasına rağmen İHC monarşiyle gerginleşen ilişkilerini tekrar inşa etmek için seçimlere katılmıştır. İkinci sonuç parlamentodaki sandalye sayısının 104'e çıkartılması olmuştur. Sandalye sayısı artsa da Filistin kökenli Ürdünlülerin yoğun olarak yaşadığı vilayetlerin yetersiz temsil edilmesi sorunu giderilememiştir (Köprülü 2012, 82).

2007 seçimleri 2005 yılında gerçekleştirilen Amman bombalamaları gölgesinde gerçekleştirilmiştir. Ülkenin başkentinde Batının önde gelen otel zincirlerine karşı koordineli bir şekilde gerçekleştirilen bombalama eylemleri, Ürdün Krallığının muhalefetin reform çağrılarıyla Ortadoğu'da ABD politikalarına uyum sağlanmasını gerektiren bölgesel baskı ve ekonomik gereksinimler arasında ne ölçüde kaldığını göstermiştir (Köprülü 2012, 82). Seçimlerden önce Kral Abdullah tüm siyasi ve toplumsal akımların temsil edildiği güçlü bir yasama organı arzu ettiklerini açıklasa da 2007 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimleri yolsuzluk iddiaları yüzünden ülke tarihinin en tartışmalı seçimleri olmuştur. Terörist saldırıların sonuçlarının hissedildiği seçimler sonrasında rejim yanlısı adaylar, sandalyelerin büyük çoğunluğunu elde ederken muhalefetin ana temsilcisi İHC bir önceki seçimlerde elde ettiği çoğunluğu kaybetmiştir (Köprülü 2012, 82).

Halk tarafından seçilmediği için demokratik yönetime dayalı olmayan hükümet, ülkenin temel ekonomik sorunlarını çözmekte başarılı olamamıştır. Bu nedenle ekonomik şikayetler, ülkenin siyasi kurumlarına karşı olan eleştirilere kaçınılmaz bir biçimde bağlanmıştır. Ürdün Kralı sadece sorunlu zamanlarda müdahalede bulunan bir figür değildir. Başbakan ve yakın zaman öncesine kadar kabine kral tarafından seçilmektedir. Temsilciler Meclisi'nden gelen herhangi bir yasayı geri çevirme yetkisi bulunan Ulusal Asamble'nin üst kamarası olan Ayan Meclisi'nin tüm üyelerini kral atamaktadır. Kral parlamento dağıtma, başbakanı görevden alma, kraliyet kararnamelemleri ile yasa çıkarma ve uluslararası platformlarda ülke politikalarına yön verme yetkilerine sahip bulunmaktadır (Moon 2012, 29).

2000'li yıllarda atılan yenilik yönündeki adımlar, Kral II. Abdullah ve danışmanlarının tepeden aşağıya reform fikrinin savunucusu olduklarını göstermektedir. Kral II. Abdullah ekonomik ve siyasi sorunlara çözüm getirmek için tahta çıkmasından itibaren birçok program uygulamıştır. Programlar halkın ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlasa da statüko elitleri reformların kontrollü bir biçimde uygulanması gerektiğini vurgulamıştır (Moon 2012, 30). Bu muhafazakâr yaklaşım, siyasi alanda Krala İslamcı muhalefet güçlerine karşı düzeni korumak üzere önemli bir rol vermiştir. Ne var ki, reform vaatleri hiçbir sonuç getirmemiştir. İlk Önce Ürdün Girişimi (2002), Ulusal Gündem (2005) ve Hepimiz Ürdünüz Girişimi (2006) gelecek için detaylı planlar sunsa da hiçbirisi ülkenin siyasi ve ekonomik yapısında önemli bir değişiklik üretmemiştir. Aksine ülke geriye girmiştir. 1992 yılındaki Freedom House değerlendirmesine göre Ürdün, siyasi haklar ve sivil özgürlükler bakımında üç puanla Arap ülkeleri arasında en yüksek notu almıştır. Ancak 2011'e gelindiğinde Ürdün'ün notu siyasi haklar kategorisinde altıya, sivil özgürlüklerde beşe düşürülmüştür. Müslüman Kardeşlerin siyasi kolu olan İslami Hareket Cephesi gibi muhalefet partileri, yasayla engellenmiştir. İfade özgürlüğü kısıtlanırken hükümet

sivil toplum örgütleri üzerindeki kontrolünü artırmıştır (Moon 2012, 30).

İlk Önce Ürdün Girişimi, Ürdünlü kimliğinde daha fazla Ürdün vurgusu yaparken daha az Filistinli ve Arap niteliğine yer vermiştir. Bu politikayla milliyetçiliğin güçlendirilmesi değil ulus üstü Arap ve İslami söylemlerden iç siyasi gündemin ayrıştırılması, Filistin kökenli nüfus ve İslamcıların artan muhalefeti ve etkisinin kontrol edilmesi amaçlanmıştır (Köprülü 2012, 80). İlk Önce Ürdün girişiminin amaçlarını kurumsallaştırıp yerine getirmek üzere bir Ulusal Komite kurulmuştur. Komite daha sonra siyasi, idari ve sosyal olmak üzere reformları üç başlıkta toplayan bir Ulusal Gündem oluşturmuştur. Siyasi partiler yasası ve seçim yasasının yenilenmesi söz konusu olsa da somut adımlar atılmamıştır.

Seçim yasaları ülkede partileşmenin önünde önemli bir engel olmuştur. Ürdün, dünyada seçim sistemi olarak taşınmaz tek oy sistemi kullanan üç ülkeden bir tanesidir. Bu sistemde seçmen çok adaylı seçim çevresinde sadece bir aday için oy kullanabilmektedir. Bu sistem siyasi parti kurulmasını caydırıcı özellik taşımakta ve aşiret bağı olan adayları desteklemektedir. Ayrıca seçim çevreleri temsilde aşiret bölgelerinin lehine olacak şekilde oluşturulmuştur. Bu gibi nedenlerle Ulusal Asamble'nin alt kamarası olan Temsilciler Meclisi temsilde adaleti yansıtmamakta ve hükümet yanlısı delegelerden oluşmaktadır. Öte yandan, kral tarafından atanan seçimle iş başına gelmemiş başbakan doğrudan halka karşı sorumlu değildir (Moon 2012, 30-31). Kral Abdullah döneminde farklı iktidar merkezleri arasındaki denge, doğrudan krala sorumlu olan Kraliyet Mahkemesi ve Genel İstihbarat Müdürlüğü lehine çarpıklaştırılmıştır (Satkowski 2012, 55).

İşgal altındaki Filistin toprakları ve Ürdün'deki Filistin ulusal hareketinin İslami karaktere bürünmesi, bölgesel ve uluslararası dinamiklerin sonucudur. Uluslararası düzeyde 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD tarafından başlatılan "terörle savaş" Ürdün'ü harekete geçirmiştir. Özellikle El Kaide ve cihatçı gruplar başta olmak üzere ülkedeki İslami kuvvetleri kontrol altında tutabilmek için önleyici tedbirler ve istihbarat faaliyetleri başlatılmıştır.

2. Halkın Talepleri ve Rejimin Tepkisi

Ürdün'deki gösteriler bölgede hükümetlerin düşmesine neden olan kitlesel ve çoğu zaman şiddet içeren gösterilerden farklıdır. Siyasi güçler tarafından planlanıp organize edilen gösteriler ayaklanma veya devrim haline gelmemiştir. Muhalif sesler arasında saygı duyulan birçok eski kamu görevlisi de yer almıştır.

Göstericiler ve ortaya çıkmakta olan reform yanlısı lobi, iktidarın üç erki

arasında denge kurulmasını ve güçlü bir parlamentonun ortaya çıkmasını sağlayacak yeni bir seçim yasası görmek istemektedir. Gösteriler sayı ve sıklık bakımından artsa da şiddete bürünmemiştir. Buna birkaç sebep gösterilmektedir. Gösterilerin barışçıl kalmasının en önemli nedeni devletin makul davranarak göstericilere karşı aşırı güç kullanmamış olmasıdır. Aynı zamanda göstericiler değişim için kralla birlikte çalışılabileceği umudunu taşımıştır (Satkowski 2012, 50). Sokakların baskısı altında Kral, Şubat 2011’de hükümeti görevden almış ve baş gösteren durumla mücadele etme stratejisi geliştirmiştir. Göstericiler sadece ekonomik değişiklikler talep etmemektedir aynı zamanda anti-demokratik kurumlar da dahil olmak üzere toplumdaki tüm aksaklıkları gidecek biçimde kapsamlı reform talep etmektedir. Ekonomi yönetiminde ve yolsuzlukla mücadelede başarısızlıkla suçlanan yetkilileri sorumlu tutarak hükümet aleyhtarı gösteriler düzenlenmiştir. Popüler olmayan birçok politika güden Başbakan Samir Rifai’nin istifası ilk protestoların amacı olmuştur. Halkın değişim talebi Kral II. Abdullah tarafından hızlı bir şekilde karşılanmıştır. Birinci öncelik hızlı reformlar gerçekleştirerek sokağı kontrol altında tutmak olmuştur. Ocak 2011 gösterileri devam ederken Kral, Başbakan Rifai’yi görevden almış ve yerine Maruf Bakhit’i atamıştır. Bu hükümet değişimi ile on bir yılda dokuzuncu hükümet iş başına gelmiştir. Kral yeni başbakanın görevinin “doğru siyasi reformları başlatmak, Ürdün’ün demokratik güdüsünü arttırmak ve tüm Ürdünlüler için güvenli ve makul bir yaşamı temin etmek için pratik, hızlı ve somut adımların atılması” olduğunu açıklamıştır (BBC News 2012).

Kabine değişikliğiyle birlikte Kral, Genel İstihbarat Müdürlüğü’nün başındaki ismi de değiştirmek zorunda kalmıştır. Zira bu kurum reformları engellediği gerekçesiyle yoğun eleştiri almıştır. Kral meşruiyetinin halkın uzun zamandır var olan taleplerine karşılık vermekten geçtiğinin farkında olsa da mevcut düzenden çıkar sağlayıcılar reformları engellemeyi amaçlamıştır (Satkowski 2012, 54). Özellikle Ürdün’de en organize ve kuvvetli siyasi güç olan İslamcılar reform paketinden memnun olmamıştır.

Mart 2011’de Kral, Ürdün’ün siyasi ve toplumsal gruplarının liderlerinden oluşan 52 kişilik Ulusal Diyalog Komitesini kurmuş ve yeni seçim yasası ve siyasi partiler yasası tasarıları hazırlamakla görevlendirmiştir. Daha önemlisi, arzulanan siyasi reformları gerçekleştirmek için gerekli değişiklikleri önermek ve anayasayı revize etmek üzere bir kraliyet komitesi kurulmuştur. İki komite de görevlerini yerine getirmekte hızlı davranmıştır. Yerel ve yabancı gözlemciler kralın gösterilerle barışçıl yollarla ilgilenirken aynı zamanda anlamlı reform girişimlerini takdirle karşılamıştır (Satkowski 2012, 51). Ürdünlülerin çoğu iki komitenin tavsiyelerini ihtiyatlı bir biçimde memnuniyetle karşılarırken Maruf Bakhit hükümeti halkın güvenini kazanıp muhafaza etmek konusunda sorun yaşamıştır. Bakhit’in özel konuşmalarında reform tavsiyele-

rini eleştirerek bu tavsiyelere bağlı olmadığını ifade etmesi görevden alınmasının yolunu açmıştır (Satkowski 2012, 51-52). Ekim 2011'e gelindiğinde ise Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde görev yapmış ünlü hâkim Awn Khasawneh başbakanlığa getirilmiştir.

Rejimin gösterilerle ortaya çıkan sorunlara cevap verme girişimindeki başarısı rejimin önceki reform girişimleri bakımından değerlendirilmelidir. Kral Abdullah 1999 yılında tahta çıktığında ekonomi, Ürdün'ün birinci öncelikli konusu olarak bölgesel politikaların yerini almıştır. Modern Ürdün vizyonu ışığında Kral teşvik azaltmaları ve özelleştirmenin de dahil olduğu serbest piyasa reformları başlatmıştır. Kral hükümet ve kamu sektörünü daha verimli ve etkin hale getirmeye çalışmıştır. Ancak Kralın modern Ürdün vizyonu ve buna bağlı ekonomik reform programı yolsuzlukla gölgelenmiştir. Ekonomik liberalleşme politikaları rejimin toplumsal belkemiğini oluşturan Transjordanlılar başta olmak üzere halk tarafından olumlu karşılanmamıştır. Öte yandan bu politikalarından en çok faydalanan Filistin kökenli Ürdünlüler olmuştur. Bu durum Transjordanlıların endişelerini daha da arttırmıştır. Bu nedenle protestocuların önemli kısmını Transjordanlılar oluşturmaktadır (Satkowski 2012, 52). Yaygın yolsuzluk izleniminden dolayı Filistin kökenli Ürdünlüler arasında da rejime karşı hoşnutsuzluk artmaktadır (Satkowski 2012, 52). İslami Hareket Cephesi, Ürdün'deki Filistinlilerin siyasi şikayet ve taleplerinin çoğunu temsil etmektedir.

Ürdünlülerin önemli bir yüzdesi yolsuzlukla mücadelenin en öncelikli konu olduğuna ve rejimin düzeltilmesinin temiz yönetim için ön gereklilik olduğuna inanmaktadır. Bununla birlikte işsizlik ve fakirlikle mücadele de hükümetin izlemesi gereken politikalar arasındadır (Satkowski 2012, 53). Ürdünlülerin talepleri siyasi olmaktan ziyade ekonomiktir. Göstericiler için yolsuzluk devletin işlemesini engelleyecek seviyeye ulaşmıştır. Geleneksel hami-müşteri ilişkisine dayalı ilişkiler çözülmektedir. Rejim belirli gruplara çıkar sağlayan yönlendirilmiş politikalar aracılığıyla destek sağlamayı beklememelidir, çünkü bu politikalar Ürdünlülerin iş ve verimli kamu hizmetlerine yönelik temel taleplerini dahi karşılayamamaktadır (Satkowski 2012, 53).

Protestolarda başı çeken ana muhalif unsurlar, krallığın kaldırılmasını değil rejimin zararlı yönlerini düzeltecek ve kralın çok önceden vaat ettiğini yerine getirecek etkili önlemler talep etmektedir. Ürdün Müslüman Kardeşliğinin 1945 yılında kurulmasından beri Ürdün'de İslami muhalefetin serbestçe faaliyet göstermesine müsaade edilmişti. Müslüman Kardeşlerin siyasi kolu, kendisini "sadık bir muhalefet gücü" olarak tanımlamaktadır (Samaan, 17). Amman'daki gösteriler devrim ruhu taşımamaktadır. Daha ziyade yavaş seyir izleyen reform sürecine karşı duyulan hoşnutsuzluğu ve toplumsal bitkinliği belirtmektedir.

Halkın talepleri önceki on yıllardaki taleplerden daha kapsamlıdır. Konuşma, toplantı, ifade özgürlüklerinin geri kazanılmasının yanı sıra ülkedeki siyasi ve ideolojik yelpazeyi adil bir biçimde temsil eden seçim yasaları ile halka karşı sorumlu seçilmiş bir hükümet talep edilmektedir. Aylar süren gösterilerden Kral II. Abdullah'ın yara almadan çıkması, Haşimi Hanedanlığının gücünün göstergesidir. Hükümetler değişse de Kral pozisyonunu korumayı başarmıştır. Göstericilerin çoğu rejimden ziyade hükümetin devrilmesini talep etmektedir (Moon 2012, 29). Yine de göstericiler hükümetin seçiliş biçimini de protesto etmektedir. Kral tarafından seçilen bir hükümet yerine serbest ve adil seçimler sonucu teşekkül eden parlamentodaki çoğunluğa dayalı bir hükümet, ülkeyi yönetirken daha fazla meşruiyete sahiptir. Bu nedenle protesto hareketinin gerçek talebi, hükümetin düşmesinden daha fazla, ancak rejim değişikliğinden daha azdır. Ürdün'de hiçbir ciddi muhalif grup monarşiyi lağvetmeyi amaçlamamasına rağmen göstericiler krala ait ayrıcalıkları kaldırmayı ve iktidarı halka teslim etmeyi istemektedir. İngiliz modeline benzeyen meşruti bir krallık en iyi sonuç gibi gözükmektedir (Moon 2012, 30). Protestoların devam edip ülke geneline yayılması üzerine Kral, sadece başbakanı görevden almanın yeterli olmayacağını anlamıştır. Açık bir tarih vermemesine rağmen televizyon konuşmasında Ürdün'ün seçimle gelen bir hükümetle yönetileceğini ifade etmiştir.

3. Uluslararası Boyut

Arap Baharı sonucunda Ürdün'ün dış şoklar karşısındaki kırılganlığı artmıştır. Ürdün gösterilerin ekonomik nedenlerini hafifletebilmek amacıyla uluslararası destek aramıştır. Mübarek'in devrilmesinden sonra Mısır'dan ithal edilen doğalgaz hem iki kat daha pahalı hale gelmiş hem de doğalgaz boru hattına çeşitli saldırılar olmuştur. Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Körfez ülkeleri, Ürdün için önemli kalkınma yardımı kaynaklarıdır. Örneğin, Suudi Arabistan 1 milyar doların üstünde yardım vererek Ürdün'e yardım eden ülkeler arasında ABD'yi de geçerek ilk sıraya yerleşmiştir. Ürdün Körfez İşbirliği Konseyi'ne (KİK) katılma arzusu taşımaktadır. Bu arzusunun en önemli nedeni dış kaynaklara olan bağımlılığıdır. KİK, Ürdün ve Fas krallıklarının üyelik başvurularını memnuniyetle karşıladığını duyurmuşsa da Ürdün henüz KİK'e üye değildir ve KİK üyeleri arasında Katar ve Umman Ürdün'ün üyeliğine sıcak bakmamaktadır. Ürdün'ün Körfez ülkeleriyle işbirliği geliştirme çabaları, Haşimi Krallığının yeni bölgesel güvenlik ortamına uyum için ek bir uluslararası önlem olarak görülmektedir (Samaan 22-24).

Özellikle Ürdün ordusu ve Filistin Kurtuluş Örgütü arasında Eylül 1970'deki askeri hesaplaşmadan beri Ürdün Krallığı ülkesinde herhangi bir

Filistin askeri mevcudiyetine aşırı şüpheyle yaklaşmaktadır. Bu nedenle Kral Abdullah, yönetimdeki ilk yıllarında Filistinli militanlara karşı yumuşak davranmamış ve 1999 yılında Hamas üyelerini ülkesinden sürmüştür. Hatta Hamas lideri Halid Meşal hakkında tutuklama emri çıkartılmıştır. Ancak Kasım 2011'de Başbakan Awn Khasawneh Hamas liderlerinin sınır dışı edilmesinin hem anayasa hem de siyaseten yanlış olduğu ifade etmiştir. Bu açıklamadan hemen sonra Meşal'in Ürdün'ü ziyaret edeceği açıklanmıştır. Ürdün yönetiminin Hamas ile kurduğu bu diyalog, Müslüman Kardeşler ve rejim arasında protestoların yatışması ve seçimlerin boykot edilmemesi için yapılan pazarlığın bir parçası olarak görülmektedir (Samaan 20).

Ürdün rejiminin Hamas ve KİK ülkeleri ile ilişkilerini artırma çabası ABD ve Batıdan uzaklaşıldığı anlamına gelmemektedir. ABD, Ürdün için güvenlik ve ekonomi konularında çok önemli bir ortak konumdadır. Ürdün, ABD ile ilişkilerini iyi seviyede tutmak için Nisan 2011'de NATO'nun Libya üzerindeki uçuşa yasak bölge uygulamasına katkı yapmak üzere altı savaş uçağı göndermiştir.

4. Sonuç

Ürdün'de Arap Baharı kapsamında yaşanan olaylar, her ne kadar siyasal ve toplumsal yapının sorgulanmasına yol açmışsa da kapsam ve sonuçları açısından sınırlı kalmıştır. Ürdün'de demokratikleşme yolunda atılan adımlar sadece siyasal ve ekonomik gerginliği yatıştırmak için değil Haşimi Krallığının devamını garanti altına almak için atılmıştır. Ürdün bölgede Arap Baharı örnekleri arasında göstericilerin çok az şey talep edip monarşi yönetiminin kaldırılması için hiçbir şey yapmadığı bir örneği teşkil etmektedir.

Ekonomik şartlar kötü kaldığı sürece gösterilere uygun zemin her zaman mevcut olacaktır. Ürdün diğer Arap ülkelerinde yaşanan şiddet seviyelerine tanıklık etmemiştir. Krala riayet protestoların tonunu yumuşatsa da bu istikrar ögesi başbakanların görevden alınmasına ve hükümetlerin seçimle işbaşına getirilmesi sözüne mani olamamıştır. Yine de Arap dünyasının birçok yerindeki şiddet olaylarından farklı olarak Ürdün'de yaşananlar sınırlı kalmıştır. Büyük ölçüde barışçıl gösteriler rejimi devirmek yerine mevcut rejimi düzeltmek için çağrıda bulunmuştur.

Reform mücadelesi bitmekten çok uzaktır. Devlet bir zamanlar hükmünü sürdüğü hamilik kuvvetini kaybetmiştir. Hükümetin ekonomik alandan çekilmesi ve özelleştirilmiş bir ekonominin ortaya çıkması sonucunda hami-müşteri ilişkisi zayıflamaktadır. Bu nedenle halk, iktidarın oluşmasında daha fazla söz sahibi olmadan reform taleplerinden vazgeçmeyecektir. Bu nedenle Kral çok geç olmadan demokratik reformları yerine getirmek zorundadır.

KAYNAKÇA

- BBC, "Jordan protests: King Abdullah names Marouf Bakhit PM". February 01, 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12336960>
- CIA, the World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/jo.html>
- Köprülü, Nur. (2012). "Monarchical Pluralism or De-democratization: Actors and Choices in Jordan". *Insight Turkey*, 2012 (14:1): 71-92.
- Moon, Younghoon. "Democracy on the Horizon: How the Arab Spring is Unfolding in Jordan". *Harvard International Review*, (Spring 2012): 28-31.
- Samann, Jean-Loup. "Jordan's New Geopolitics". *Survival: Global Politics and Strategy*, 2012 (54:2): 15-26.
- Satkowski, Christina A. and Hassan A. Barari. "The Arab Spring: The Case of Jordan". *Ortadoğu Etütleri*, 2012 (3:2): 41-57.
- Tobin, Sarah A. "Jordan's Arab Spring: The Middle Class and Anti-Revolution". *Middle East Policy*, 2012 (19:1): 96-109.
- Turkish Policy Quarterly, "Interview with King Abdullah II", (February 2012), http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/interview_king_abdullah-10_4%281%29.pdf